

Başak BURAK
Dr., bburak.bbasak@gmail.com, Ankara-Türkiye
ORCID: 0000000335086281

Adana Yağ Camii, Ulu Camii ve Hasanağa Camii Minberlerinde Üslup Özellikleri

Özet

Minber, camilerde üzerinde hutbe okunan, cuma ve bayram namazlarında cemaate seslenilen işlevsel faaliyetlerin sağlandığı cami mimari sanatının ögesini oluşturan bir grubunu meydana getirir. Farklı birimlerden oluşan bu mimari öge İslam sanatı için oldukça önemli bir yere sahiptir. Geçmişten günümüze değin farklı hacimlerde ve farklı süsleme özelliklerine sahip olarak yapılmış olduğu gözlenmiş olan minberler, camilerde özel bir yere sahip olmuşlardır. Bu bağlamda Adana bölgesine hakim olan, Memluklu Devletine bağlı Ramazanoğluları, inşa ettirdiği yapılarında renkli taş işçiliği ile farklı üslupları eserlerinde yansıtmış; bu üslup malzeme, teknik ve süslemelerde yoğun olarak görülmüştür. Çevre kültürlerin etkisi yerel üslup ile birleşmiş yapıların estetik anlayışında köklü değişiklikler meydana getirmiştir. Bu çalışma ile amaç; Yağ Cami, Adana Ulu Cami ve Hasan Ağa (Kethüda) Cami minberlerini detaylı olarak incelemek, Türk kültür tarihindeki önemini ortaya koymaktır. Ayrıca bölgeye yakın olan Gaziantep, Hatay, Şanlıurfa gibi illerin cami minberlerinde görülen benzer renkli taş süslemeciliğine dikkat çekmektir. Kuzey Suriye ve Mısır'da yer alan cami minberlerinin taş süslemeleri ile olan benzerlikleri irdelenmiştir. Çalışma kapsamında arazi çalışmaları yöntemi kullanılarak, arşiv belgeleri taranmış ve kapsamlı literatür araştırması yapılmıştır. Görsel okuma tekniğinden faydalanılmıştır. İncelenen minberler Halil Bey ve oğlu Piri Paşa zamanında yaptırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Minber, Ramazanoğlu, Süsleme, Renkli Taş.

Characteristic Features in Yağ Mosque, Ulu Mosque and Hasanağa Mosque Minbars

Abstract

The minbar constitutes a group forms of the element of the architectural art of the mosque on which the khutbah is read and the functional activities are provided to the congregation on friday and eid prayers. This architectural element consisting of different units takes a significant place for Islamic art. Minbars seen since part to present which are builded in different sizes and with various decorative features have special space in mosques. In this sense The Ramazanoğlus, who were subordinate to Mamluk State and dominated the Adana region, reflected different styles in their works by using colored stone craftsmanship on their buildings; this style has been observed intensely on the materials, techniques and ornaments. Impact of surrounding cultures has combined with local style and created fundamental changes on the aesthetic understanding on buildings. The purpose of this study is exploring the minbars of The Yağ Mosque, Adana Ulu (Grand) Mosque and Hasan Ağa(Kethuda) Mosque in detail and reveal their importance in the history of Turkish culture. Besides, the other aim is to draw attention to the similar coloured stone decorations seen on minbars of mosques in close to region provinces Gaziantep, Hatay, Şanlıurfa e.g. Similarities with stone decorations of mosques in North Syria and Egypt has been researched. In the scope of the study, review of archive documents and comprehensive literature search has been carried out by using field studies method. Visual reading method has been used. Minbars studied were built during Halil Bey and his son Piri Paşa terms.

Keywords: Minbar, Ramazanoğlu, Decoration, Coloured Stone.

1. Giriş

Adana bölgesi coğrafi konumu itibariyle kuzeyinde Kayseri, batısında Mersin, doğusunda Osmaniye ve Hatay güneydoğusunda Kahramanmaraş, kuzeybatısında Niğde şehirleriyle çevrelenmiştir. Adana bölgesinin ılıman iklimi ve yılda birden fazla ürün çıkarılması, verimli topraklara sahip olması yüzyıllarca farklı milletler tarafından bölgenin tercih edilme sebepleri arasındadır. Belirtmek gerekir ki Feke, Saimbeyli ve Tufanbeyli ilçeleri merkezden uzakta rakımın yüksek olduğu bölgelerdir. Bu bölgelerin ikliminin karasal olması yetiştirilen tarım ürünlerinin de bu bölgelerde farklılık göstermesini sağlamıştır. Ramazanoğulları, Kahramanmaraş bölgesini elinde tutan Dulkadiroğulları ile coğrafi yakınlık sebebiyle etkileşimde bulunmuşlardır. Adana'nın güney bölgelerinde yer alan Suriye ve Mısır ülkeleriyle kültürel, siyasi ve sosyal ilişki içerisinde olması yine imar faaliyetlerinin bu yönde ilerlemesi için zemin hazırlamıştır.

Bilindiği üzere 1071 yılında Selçuklu Sultanı Alp Arslan Malazgirt Savaşıyla Türklerin Anadolu'ya yerleşmesinin önünü açmıştır. Bu yıldan itibaren Türkler Anadolu'nun farklı bölgelerine dağılmış ve yerleşmişler ve Artuklu, Danişmendli, Saltuklu gibi isimlerle anılan bir çok beylik kurmuşlardır. Anadolunun Türkleşmesi sürecinde *Birinci Anadolu Beylikleri Dönemi* olarak anlandırılan bu dönem Anadolu Selçuklu Devletinin dağılmasına kadar devam etmiştir. Anadolu Selçuklu Devleti'nin 1243 Köseadağ Savaşı sonrası dağılma sürecine girmesi ile birlikte *İkinci Anadolu Beylikleri Dönemi* başlamıştır.

Ramazan Bey Oğuzların üçok koluna bağlı olmakla beraber Yüreğir boyuna mensuptur (Sümer ve Çobanoğlu, 2007, s. 443). Anadolu'ya akın eden Türkmenlerin sayısı oldukça fazlaydı (Kartekin, 1979, s. 17). Adana bölgesine yerleşen Ramazanoğulları 1352- 1353 yıllarında Memluk Devletinin idaresinde olmuştur (Kopraman, 1989, s. 163; Kurt, 2002, s. 816; Uzunçarşılı, 1984, s.176).

Ramazan Bey'in oğlu İbrahim Bey 1354 yılında beyliğe getirildikten sonra Memluklere karşı nüfus mücadelesinde bulunmuştur. Çukurova'yı Memluk idaresinden kurtarıp bağımsız olarak idare etmeyi hedeflese de başarılı olamamış ve öldürülmüştür (Kurt 2002, s. 817; Sümer, 1979, s. 616-617). Osmanlılar ve Memluklular arasında 15. yy'ın yarısından itibaren Çukurova'da nüfus mücadeleleri başlamıştır (Hoca Sadeddin Efendi, 1999, s. 244-262; Kurt, 2002, s. 819; Tekindağ, 1967, s. 347-348).

Memluk devleti Mısırın güvenliği için Suriye'nin güvenliğini önemsemiş, bu durumun vazgeçilmezliğini kabul etmiş ve Suriye'ye ayrı bir önem vermiştir (Arslantaş, 1996, s.25). Yavuz Sultan Selim 1516 yılında Memluk Devletine son vermiştir. Bu sebeple Ramazanoğlu Beyliği artık bu tarihten itibaren Osmanlı Devleti'ne bağlı bir beylik olarak varlığını sürdürmüştür (Holt, 1999, s. 84). 1608 tarihine kadar Osmanlı Devleti'ne bağlı olan bir beylik iken bu tarihten itibaren Adana Osmanlı vilayeti olmuştur (Uzunçarşılı, 1984, s. 178).

Ramazanoğulları Beyliği Anadolu'daki diğer beyliklere nazaran en uzun süre varlığını korumuş bir beylik olarak tarihe geçmiştir (Ramazanoğlu, 2006, s. 36). Osmanlı Devleti'nin bölgeye geç gelmiş olması Osmanlının fetih sonrasındaki inşa faaliyetlerini bu bölgede sınırlandırmıştır. Bölgede yer alan günümüze ulaşabilmiş yapıların çoğu Ramazanoğlu Halil Bey ve onun oğlu Piri Mehmed Paşa tarafından yaptırılmıştır. Ramazanoğlu Beyliği'nin vakfı ise Ramazanoğlu Halil Bey tarafından 1510 yılında (Kurt, 2013, s.175) kurulmuştur.

Konumuzun başlığını oluşturan minber anlamı itibariyle üzerinde hutbenin okunduğu merdivenli litürjik bir öge olarak tanımlanmaktadır (Sözen, 2007, s. 162). Hutbe okunan kutsal mekanın mimari bir ögesi olan minberlerde cuma namazı ve bayram namazlarında vaazlar verilir. Bu sebep ile halka rahatça duyuruların yapılabilirdiği, müslümanlarca oldukça önemli bir görevi yerine getiren mimari elemandır. İlk minberin ortaya çıkışı ve kökeni hakkında bilgiler verildikten sonra minberlerin gelişimine kısaca değinilmiştir. Konumuzun başlığını oluşturan Ramazanoğlu döneminde yapılmış olan üç minber örneği üzerinden minberler işlevselliği, teknik ve süsleme özellikleriyle ele alınmıştır. Minberlerin tanımına geçilmeden önce cami plan tipleri ile ilgili bilgiler verilmiş ve sonrasında minberi oluşturan her bir öge anlatılmıştır. Görsel okuma tekniğinden faydalanılmış, fotoğraflar çekilmiş ve minberlerin rolöveleri alınmıştır.

2. Ramazanoğlu Piri Paşa Vakfiyelerinin İlkeleri

Ramazanoğlu Halil Beyin oğlu Piri Paşa yedi ayrı vakfiye ile Adananın şehirleşmesine önemli katkılar sağlamıştır (Kurt, 2013, s. 175-178; 2014, s. 1701). Çalışma konumuz olan minberlerden ilki olan Yağ Camisi Ramazanoğlu Piri Bey tarafından inşa ettirilmiş ve günümüzde Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde 646 numaralı defterin 1. sayfa 1. sırasında kayıtlı Ramazanoğlu Piri Bey bin Halil Bey'in 10-18 Mayıs 1539 (Evahir-i Zilhicce 945) tarihli vakfiye ile bu cami için vakıf kurulmuştur (VGMA, Def. 646: 1). Piri Mehmed Paşa'nın vakfiyesine bakıldığında Yeni Cami olarak da adlandırılan cami ile birlikte bir medrese ve imaret yaptırdığı görülmektedir. Vakfiyede Piri Mehmed Paşa tarafından yaptırılan medresenin caminin harim kısmında hücrelerinden bahsedilmektedir. Piri Mehmed Paşa inşa ettirdiği bu yapılar için Adana ve çevresinde dükkanlar, su yapıları, hayvan ahırları, fırınlar, menganehaneler, çarşılar, pek çok köy, değirmenler, bahçeler ve tarlalar gibi taşınmazlardan oluşan mülklerini vakfına gelir olarak bağışlamıştır. Piri Bey 1539 tarihli bu vakfiyesinden sonra 1540-1555 yılları arasında 6 adet zeyl vakfiye tertip ederek vakfına yeni mal varlıkları ilave etmiştir². Bir aile vakfı olan Ramazanoğulları vakfında vakıf harcamalarından kalan ücret erkek evlatlar arasında eşit olarak paylaştırılmıştır. Erkek evlat kalmadığı durumda Mekke ve Medine'nin fakirlerine dağıtılacaktır. Vakıf kurucusu olan Halil Beyden sonra vakıf Piri Mehmed Paşa döneminde zenginleşmiştir. Kanuni Sultan Süleyman döneminde vakıf gelirleri arttırılmıştır (Kurt, 1991, s.1032). Ayrıca Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman'ın veziriazamlığını yapmış olan Aksaraylı veziriazam Piri Mehmed Paşa'nın vakfiyesinden anlaşıldığı üzere Ramazanoğulları vakfına zengin vakıf gelirlerinden yardımında bulunduğunu bildirmesi bu durumu destekler niteliktedir (VGMA Def. 747: 291-301). Ramazanoğlu Piri Mehmed Paşa 1567 yılında vefat etmiştir (Sümer, 2002, s. 444). Beylik sanatı olarak ortaya çıkan mimari eserler Suriye, Mısır gibi çevre kültürler ile özümşenip ortaya çıkmıştır. Beyliğin Memluk ve Osmanlı devletleri gibi iki büyük güç arasında kalması imar faaliyetlerini sekteye uğratsa da Adana bölgesinde özgün bir mimari sanatın ortaya çıkmasını sağlamıştır.

3. Türk –İslam Minberlerinin Gelişimine Kısa Bir Bakış

Devletin ileri gelenleri tarafından yaptırılan camiler devletin hâkimiyetinin göstergesi olmasının yanı sıra o bölgede sağlanan İslam birliğinin simgelerindendir. Beyler, sultanlar gibi hâkimiyetlerini güçlendirerek eserlerinin kalıcı olmasını sağlama adına girişimlerde bulunmuşlardır. Eserler yöre halkının ihtiyacını karşılamış ve zaman zaman farklı ülkelerden de gelen ustaların bina ettiği inşaat faaliyetlerinde baniler bu vesile ile mimarlık alanlarına müdahale etme hakkını elde etmişlerdir.

Bu araştırma ile Ramazanoğlu Beyliği'nde inşa edilmiş üç cami minberi mimari ve süsleme özellikleri ile detaylı olarak incelenmiştir. Minberler Ramazanoğlu döneminde yaptırılmıştır. Cami mimarisinin bir ögesi olan minber hatibin üzerinde bulunduğu, hutbe okuduğu, üstü külahlı, yüksek yer (Develioğlu, 2004, s. 649; Hasol, 1998, s. 316) merdivenli kürsü (Ahmet Vefik Paşa, 2000, s. 731) hutbe okunan basamaklı mimari unsur olarak tanımlanmış ve yükselme, anlamına gelen nebr kökünden türeyerek yükselerek çıkılan yer, kademelenme manaları taşımaktadır (Bozkurt, 2020, s.101-103). Camilerde hatibin üzerinde oturduğu hutbe okuduğu, merdivenle çıkılan, oturulacak birimi olan yer (Turani, 2000, s. 92) camide üzerinde hutbe okunan litürjik öge (Sözen ve Tanyeli, 1986, s.162) gibi anlamlara gelmektedir.

Minber İslam dünyasında ilk kez Hz. Muhammed döneminde ortaya çıkmıştır. Kabul gören rivayete göre Hz. Muhammed dini tebliğ ederken yorulmuş ve bir kütüğe dayanmıştır (Eyice, 1960, s. 32). Peygamberin dinine uyanlar ona bir kürsü yaptırmışlardır ve kaynaklarda ılgın ağacından üç basamaklı bir minber olduğu yazmaktadır (Diez, 1960, s. 335-337). Minberin Hicaz dışında ilk inşası Hz. Ömer zamanında olmuştur. Mescidi Nebeviden sonra yapılan minber Mısır'ın Fustat Şehir valisi Amr İbnül- As'ın kurdurduğu minberdir (Bozkurt, s. 101). İlk defa Mescidü'n Nebi'de kullanılan minber camiye sonradan eklenmiştir. Rivayetlere göre mihrabın sağındadır ve 1m. yüksekliğindedir. Hz.

² Zeyl vakfiyeler için bkz.: VGMA, Def. 646, s. 8-15, sıra 2-7; VGMA, Def. 2212, s.130, sıra9.

Ebubekir ve Hz. Ömer döneminde değişikliğe uğratılmadan kullanılmıştır. Hz. Osman döneminde kıpti yapımı bir örtü serilmiştir. Hz. Osman döneminde minber üzerine kubbe yapıldığı basamaklarında abonoz ağacıyla kaplandığı bilinmektedir. Hz. Ömer dönemi yapısı olan Amr Mescidi minberi görülen ikinci minberdir. Minber kullanımı Emeviler döneminde yaygınlık kazanmıştır. Emevilerin kurucusu ve yöneticisi olan muaviye Mescidi Harama minberi koydurtan ilk kişidir. En eski üçüncü minber örneği Kufe Mescidinde görülmüştür (Can, 2008, s. 9-30). Abbasi döneminde minber tipleri Mısır ve Suriye coğrafyalarına yayılmıştır. 1071 Malazgirt Zaferinin ardından Anadolu'ya gelen Türklerin ibadetlerini yapabilmeleri için camilere konulmak üzere minberler Sultan Melikşah tarafından gönderilmiştir (Apa, 2008, s. 49). Erken Osmanlı dönemi minberleri Selçuklu minberlerinin devamı niteliğinde olmuştur. Erken dönemden klasik döneme geçildikçe minberler biçimsel olarak büyük boyutlarda yapılmaya başlanmış, süsleme anlayışında sadelik görülmüş; malzemede ise yine farklılaşmalar olmuştur. Ahşap malzeme dayanıksızlığı sebebiyle terk edilmeye başlanmış taş malzemeler ağırlıklı olarak tercih edilmiştir.

Minberler; minber kaidesi, giriş kapısı, yan aynalıklar, süpürgelik, korkuluklar, köşebent, geçit üstü panosu, köşk, köşk altı, köşk yan panosu, kasnak, külah ve alem birimlerinden meydana gelmektedir. Minber kaidesi her minberde bulunmayabilir. Giriş kapısı minbere girişin sağlandığı ilk bölümdür. Bu kapı girişlerine farklı kemer açıklıkları ile girilmektedir. Süpürgelik bölümlerine pabuçluk adı da verilmektedir ve minberin alt kenarı boyunca uzanmaktadır. Merdiven korkulukları yan aynalıkların üzerinde birbirine paralel olarak uzanmaktadırlar. Dört adet ayakların taşıdığı kubbe ya da külah ile örtülü olan yüksek kısım köşk kısmıdır. Köşk korkulukları panolardan oluşur bazen baldaken formlu olan örnekler görülse de köşk korkulukları yaygın olarak görülmektedir. Alemler külahların üzerinde yükselmektedirler.

Ahşap malzeme, mermer, küfeki, bazalt v.b taşların farklı cinsleri kullanılarak minberler inşa edilmişlerdir. Farklı malzemeler ile görülen minberler ibadetlerin öneminin konuşulduğu yer olmasının yanı sıra birbirlerinden farklı boyutlarda; malzeme-süsleme anlayışına sahip dekoratif unsurlardır. Erken İslam döneminde fethedilen bölgelerde yöneticiler göreve başladıktan sonra minbere çıkıp halka seslenirlerdi (Creswell, 1989, s. 13-14). Bu durumda minberin farklı işlevlere hizmet ettiği görülmektedir.

4. Ramazanoğlu Dönemi Minberlerinden Örnekler

4.1. Yağ Cami Minberi

Yapı Adana ili, Seyhan ilçesi, Alidede mahallesi, Ali Münif Yeğenağa caddesi üzerinde yer almaktadır. Yağ Cami Ramazanoğlu Halil Beyin emriyle 1501 yılında kiliseden camiye çevrilmiştir. Asıl adı Eski Cami olan yapının kapısının önüne yağ pazarı kurulmuş olmasından dolayı günümüze değin Yağ Cami olarak anılmıştır. Cam-i Atik, Cami-i Köhne (Argunşah, 2017, s. 46; Kurt, 1991, s. 1021; Ramazanoğlu, 2006, s. 149) olarak da adlandırıldığı vakıf belgelerine göre sabittir. Minarenin inşası 1525 (Burak, 2010, s. 21) yılında tamamlanmıştır.

Kiliseden dönüştürülen yapının ibadet mekanı avlunun güneyinde çok ayaklı olmakla beraber enine dikdörtgen doğu- batı doğrultulu ve tonoz ile örtülüdür. Sütunların boyları kısa tutulmuş ve birbirine sivri kemerler ile bağlanmışlardır. Harime giriş kuzey cepheden sağlanmaktadır.

Taçkapı üzerinde yer alan kitabeye göre:

“Fi zaman-ı devleti sahip-kıran-ı³ a’zam Sultan Süleyman Şah Han bin Sultan Selim Han azze nasrahu

³ Sahip “yakınlık, yakınlaşma”; “sahipkıran” müneccimler tarafından seçkin sayılan yaklaşma vaktinde Müşteri (Jüpiter) ve Zühre’nin (Venüs/Çoban Yıldızı) bir burçta toplandığı esnada doğmuş olan anlamına gelir. Bu sıfat uğurlu, kutlu, talihli hükümdarı ifade etme amacıyla kullanılmıştır (Alan, 2019, s. 443-444). Türkiyedeki Vakıf Abideleri ve Eski Eserler I adlı kitabın 1983 yılına ait 19. sayfasında “Sahip Kuran” olarak yazılmıştır kitabeye dair bazı eksiklikler bu vesile ile giderilmiştir. Kitabeyi okuma konusunda yardımlarını aldığım Ali Çakır Bey’e teşekkür ederim.

Enşe'e hazihil- Medrese ve rammeme haze'l- hüve emirü'l -a'yan Piri bin Halil bin Ramazan fi sene 960." bilgileri bulunmaktadır (Görsel 1).

Türkçe açıklaması: Büyük talih sahibi Sultan Selim Han'ın oğlu Sultan Süleyman Şah Han, Allah zaferini daim eylesin, hükmü zamanında bu medreseyi inşa ettiren ve bu caminin bakımını yaptıran, devletin ileri gelenlerinin emiri, Ramazanoğlu Halil'in oğlu Piri'dir (H. 960/ M. 1552-53).

Görsel 1. Yağ Cami Taçkapısı Alınlığındaki Kitabe

Yağ Cami minberi üç unsurdan meydana gelmektedir. Bunlar giriş (kapı), gövde (korkuluk, yan aynalıklar, ve süpürgelik) ve köşk kısmından meydana gelmektedir. Minber altta 5 santim taşını yapan oturtmalık üzerine yerleştirilmiş ve bir basamakla çıkılan minbere giriş küfeki kesme taşlı bir eşiklikle sağlanmıştır.

Minber mihrabın sağında yer almaktadır (Burak, 2014, s. 33). 2.70m. genişliğinde ve 5.07 m. boyunda bir alana oturmaktadır (Görsel 2).

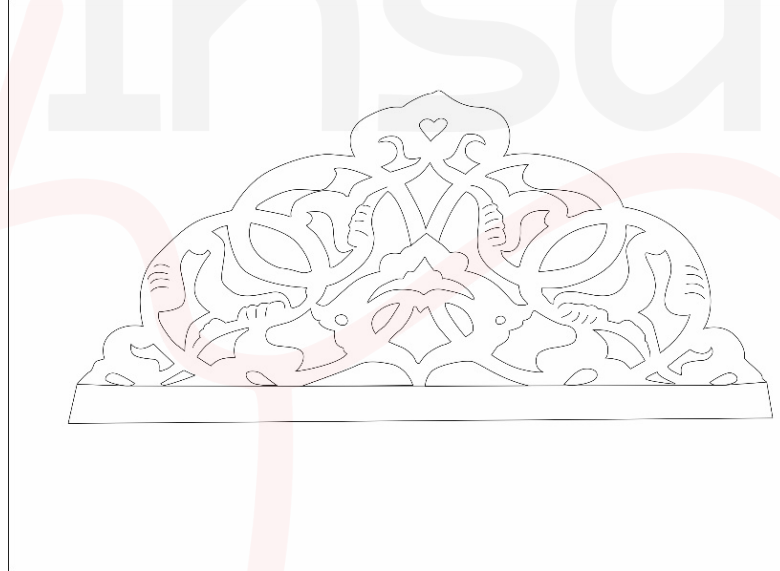
Görsel 2. Yağ Cami Minberi

Minber girişi dikdörtgen biçimli ve iki birimden oluşmaktadır. Altta sövelerle sınırlandırılmış basık kemerli kapı açıklığı üzerinde palmet ve rumilerin sarmal şekilde birbirlerine geçirilmesiyle oluşturulmuş bir tepelik birimiyle giriş sonlanmıştır. Tepelik ajur tekniğinde yapılmış özgün bir süslemeye sahiptir. Kapının alınlık kısmı düz ve iç bükey

silmeyle çerçevesi, orta ekseninde yüzeyi boş tutulan taş kemerli bir düzenleme hakimdir. Taş kemerin her iki ucu palmet motifleri ile sonlanmış bu palmetler içinde oyma tekniği ile yapılmış başka bir palmet motifleri yer almaktadır (Görsel 3), (Çizim 1).

Görsel 3. Yağ Cami Minber, Kapı Tepeliği

Çizim 1. Yağ Cami Minber, Kapı Tepeliği

Gövde kısmı tamamıyla kufeki malzemedan yapılmış ve korkuluk, yan aynalıklar, süpürgelik bölümlerinden oluşmaktadır. Yan aynalıklar doğu ve batı yönde birbirinin tekrarı niteliğinde olan sonsuzluk prensibindeki geometrik taş süslemesiyle dikkatleri çekmektedir. Eşkenar üçgen şeklindeki aynalık bölümünü düz tutulan kalın bir silme çerçevesiyle çevrelemektedir. Aynalık kısmının yüzeyi tek sıra yivli kırık çizgi sisteminde yıldız kesitleri ile dekore edilmiştir. Sonsuzluk prensibinde kurgulanmış kompozisyonun aralarında üç, beş, altı köşeli geometrik formlar düzenlenmiştir (Görsel 4).

Görsel 4. Yağ Cami Minber, Batı Yan Aynalıktan Ayrıntı

Korkuluk iki düz satırlı silme ile sınırlandırılmış bordür şeklinde düzenlenmiştir. Bordür içi simetrik düzende kompoze edilen rumi ve palmet ile kurguludur. Palmet ve rumi formlarında, kıvrık dallara bağlı saplar altlı üstlü geçmelerle birbirine bağlanmış ve sonsuzluk prensibinde ilerlemektedir (Görsel 5).

Görsel 5. Yağ Cami Minber, Korkuluk Süslemesi

Süpürgelik yekpare taştan yapılmış ve ince tutulan yüzey boş bırakılmıştır. Geçit kısmı aşağıdan yukarıya doğru “C” ve “S” kıvrımlarıyla daralan aynalı kemer ile sonlanan bir düzenlemede kendine özgü bir anlayışa sahiptir. Geçit kısmının köşelikleri silmelerle çerçevelenmiş bu durum minbere hareketlilik vermiştir.

Köşk yan panosu kafes oyma tekniğiyle (şebeke) yapılmış ve ince silmelerle sınırlandırılmıştır. Pano yüzeyinde, geometrik geçmelerle yıldız düzenlemesi işlenmiştir. Kompozisyon merkezinde çokgen yıldız ve onun etrafında nöbetleşe dizilen beş köşeli yıldız ve altıgen desenleri sıralanmaktadır. Kompozisyon kenardan kesilerek sonsuzluk prensibinde kurgulanmıştır (Görsel 6).

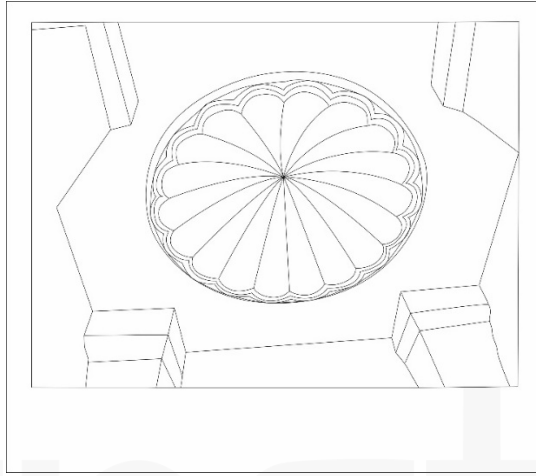

Görsel 6. Yağ Cami Minber, Köşk Korkulukları

Dört adet olan iki kademededen oluşan mukarnas başlıklı sütun üzerinde taşınan külah yivli olarak yapılmış ve sivri tutulmuştur. Külahı üç yönden çevreleyen farklı boyutlarda ve tipte tutulan palmetler ile bir dizin oluşturulmuş ve külah çevrelenmiştir. Dizinde yer alan palmetlerin içlerine şekilli oyuklar açılmış süsleme anlayışına zengin bir boyut kazandırılmıştır (Görsel 7). Külahın dış yüzeyi yivli içi dilimli olarak yapılmış köşk kısmında bu düzenlemeyle hareketlilik sağlanmıştır (Çizim 2).

Görsel 7. Yağ Cami Minber, Köşk Bölümü

Çizim 2. Yağ Camii Minberi Köşk Bölümü Kubbesinin İç Kısmı

4.2. Adana Ulu Cami Minberi

Caminin üç ayrı kitabesi mevcuttur ve bunlardan en eski olanı Memluklu etkisinde inşa edilmiş olan doğu taçkapısında bulunan 1508 tarihli kitabesidir. Minberin üzerinde 1520 tarihi yer alırken; Osmanlı üslubunda yapılmış olan batı taçkapısı üzerinde 1541 tarihini gösteren bir kitabe yer almaktadır (Burak, s. 183, 2020; Çam 1988, s. 20; Kurt, 1991, s. 1015; Ramazanoğlu, 2006, s. 130; Sümer, 1963, s. 1-98).

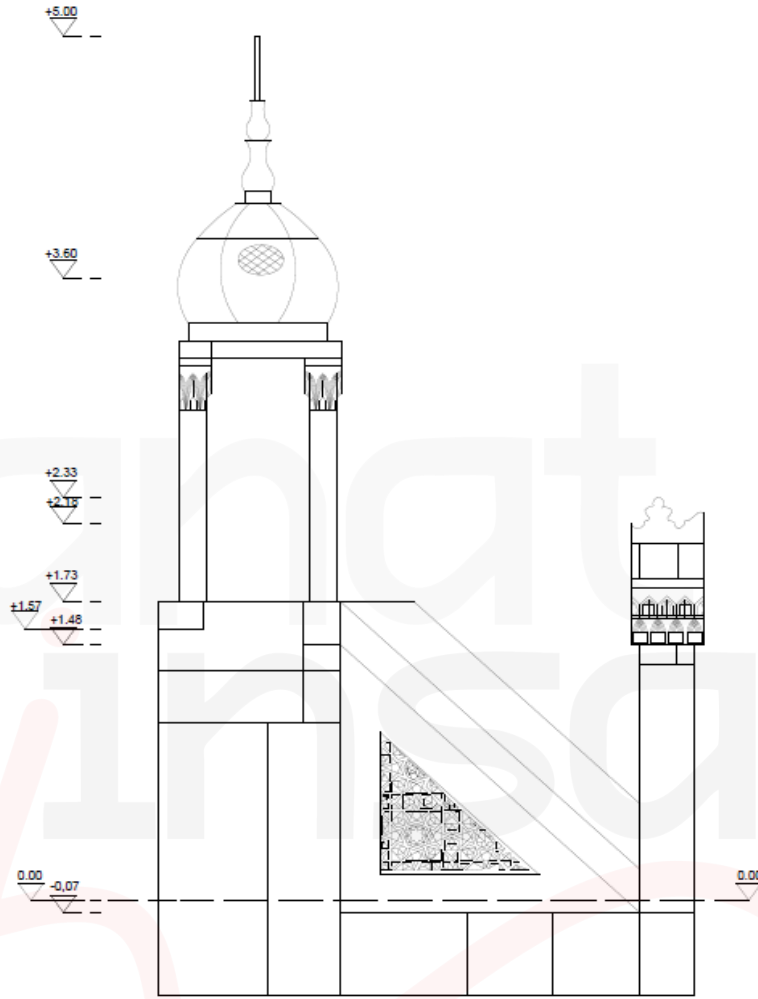
Cami 34,50 x 32,50m. ölçülerinde kareye yakın dikdörtgen planlıdır (Çam, 1983, s. 7). Asıl ibadet mekanı ise 5 bölümlü, enine uzanan dikdörtgen plana sahiptir ve 2 sahnı çarpaz tonozlar ile örtülü, kible duvarına paraleldir. Enine dikdörtgen uzanan harim bölümünün kuzey cephesi üç kemer açıklıklı bir düzenlemeye sahiptir. Doğu ve batı cephelerde olmak üzere 2 kapı ile cami avlusuna giriş sağlanmaktadır.

Adana Ulu Cami minberi üç unsurdan meydana gelmektedir. Bunlar giriş (kapı), gövde (korkuluk, yan aynalıklar ve süpürgelik) ve köşk kısmından (miğfer biçimli kubbesi ve köşk altı) meydana gelmektedir. Minbere giriş bir basamakla çıkılan mermer bir eşiklikle sağlanmıştır.

Minber mihrabın sağında yer almaktadır (Burak, 2014, s. 33) 2.97 m. genişliğinde ve 5.00 m. boyunda bir alana oturmaktadır (Görsel 8), (Çizim 3).

Görsel 8. Adana Ulu Cami, Minber

Çizim 3. Adana Ulu Cami, Minber Çizimi (B.Burak – İ. Altunbaş)

Minber girişi dikdörtgen formlu iki birimden oluşmaktadır. Alttaki sövelerle sınırlandırılmış basık kemerli kapı açıklığı üzerinde mukarnaslı bir tepelik yer almaktadır. Mukarnaslı tepelik birimiyle giriş sonlanmıştır. Tepelik yüzeyinde ise kaş kemer içinde bir kitabe yer almaktadır. Kitabede “*Bu mübarek cami Ramazanoğlu Halil oğlu Piri, Allahın takdiriyle (H.926), M. (1520) senesinde tamamlandı*” yazılıdır (Çam, 1988, s. 20). Kaş kemer iki yandan palmet motifleriyle sınırlandırılmıştır (Görsel 9).

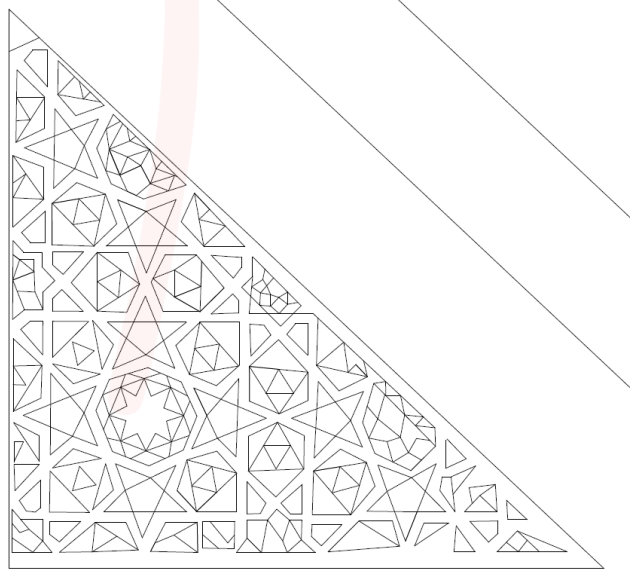

Görsel 9. Adana Ulu Cami Minber Kapısında Bulunan Kitabe

Gövde kısmı bütünüyle mermer malzemeden yapılmış ve korkuluk, yan aynalıklar, süpürgelik bölümlerinden oluşmaktadır. İki yan bölümün yan aynalıkları bazalt taşından kalın düz bir bordürle çevrelenmiştir. Aynalığin merkezinde kalan kısım beyaz, sarı, kırmızı ve siyah mermerler ile yıldız, üçgen, dörtgen, dairesel şekilli geometrik süslemeler ile kakma tekniğinde yapılmıştır (Görsel 10), (Çizim 4).

Görsel 10. Adana Ulu Cami Minber, Batı Yöndeki Yan Aynalık

Çizim 4. Adana Ulu Cami Minber, Doğu Yöndeki Yan Aynalık Çizimi

Süpürgelik kısmı düz gri damarlı beyaz mermer ile sade tutulmuştur. Köşk, mermer malzemeli, mukarnas başlıklı dört ayrı sütun ile taşınmakta ve süsleme açısından korkuluk ve köşealeti bölümleri uyum içindedir. Taşıyıcılardaki başlıklar köşk bölümünün tavanı ile bütünsellik göstermektedir. Kûlah sekizgen dilimli kubbe şeklinde

değerlendirilmiş. Tavanı bir sıra iri mukarnas dizisiyle kuşatılmış arada kalan üçgen bölümlerin yüzeyleri hareketlendirilmiştir. Tavanın iç kısmı ise dilimli biçimindedir. Rozet içinde eşkenar dörtgenlerden meydana gelen geometrik süsleme yer almaktadır (Görsel 11). Kûlah alem ile sonlanır ve alemin orijinal olup olmadığı bilinmemektedir.

Görsel 11. Adana Ulu Cami Minber Köşk Kubbesi

Köşk kısmı kare planlı basık kemerli dört mermer sütunla oluşturulmuştur. Silindirik gövdeli bu sütunlar mermer malzemeli ve mukarnas başlıklıdır (Görsel 12).

Görsel 12. Adana Ulu Cami Minber, Köşk Bölümü

4.3. Hasanağa Cami Minberi

Hasanağa Camisi (Hasan Kethüda Cami) 1558 yılında Ramazanoğlu Halil Beyin hizmetinde olan Abdullah oğlu Hasan Kethüda ile azatlı kölesi Atike tarafından yaptırıldığı bilinmektedir. Şadırvanlı avlusunun bulunmasıyla Osmanlı Klasik dönem özelliği taşıyan Adana'daki ünik yapılarıdır. Eserin kitabesi yoktur fakat 1671'de Adana yöresinden geçen Evliya Çelebinin imzasını taşıyan bir yazıt bulunmaktadır (Adana Kentsel Kültür Envanterleri, 2012, s. 116). Hasan Kethüda'nın Şubat 1589 (Rebül-evvel 997) tarihli vakfiyesinde Cami-i Atik mahallesi yakınlarında yeni mahalle adıyla bilinen mevkide Paşa Mustafa adında birinden burayı satın alarak araziye cami yaptırdığı bilgisi mevcuttur. Aynı vakfiyede çalışma konumuz olan minberle ilgili olarak mihrabın yanında hatibin hutbe okumak için çıkacağı güzel bir minber karşısında latif bir müezzin mahfili olduğu kayıtlıdır. Vakfiye kaynaklarından mermer direkler üzerine kubbeli bir cami yaptırdığını belirtmiştir (VGMA, Def. 608: 95).

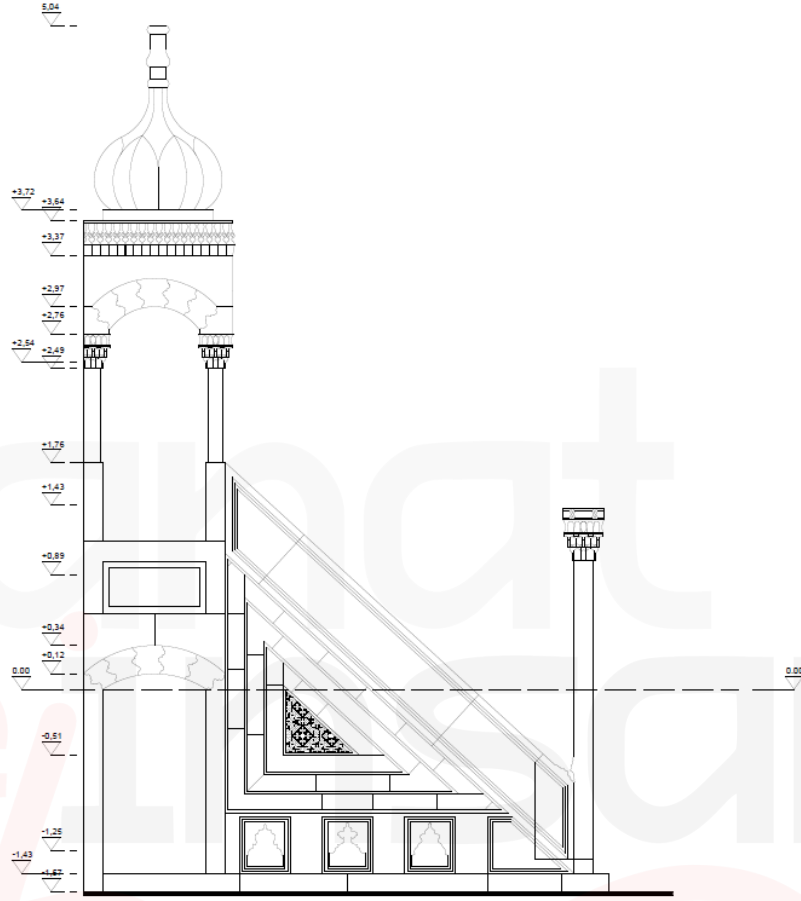
Hasanağa Camisi Klasik dönem Osmanlı mimari tarzında yapılmış Adana'da bulunan tek camidir. Kesme taştan inşa edilen yapı, yaklaşık 13 x 13,5 m. plan ölçülerindedir. Kare prizma biçimli ana kütle tek kubbe ile örtülüdür. Kubbe sekizgen yüksek bir kasnak ile örtülmüştür. Kubbe geçişini sağlayan tromplar dışarıdan algılanamaz (Ramazanoğlu, 2009, s.115).

Hasanağa Cami minberi üç unsurdan meydana gelmektedir. Bunlar giriş (kapı), gövde (korkuluk, yan aynalıklar ve süpürgelik) ve köşk kısmından (miğfer biçimli kubbesi ve köşk altı) meydana gelmektedir. Minber altta 5 santim taşıntı yapan oturtmalık üzerine yerleştirilmiş ve bir basamakla çıkılan minbere giriş mermer bir eşiklikle sağlanmıştır.

Minber mihrabın sağında yer almaktadır (Burak, 2014, s. 33). 2.97 m. genişliğinde ve 5.06 m. boyunda bir alana oturmuştur (Görsel 13), (Çizim 5).

Görsel 13. Hasan Ağa Cami, Minber

Çizim 5. Hasan Ağa Cami, Minber Çizimi (B. Burak – İ. Altunbaş)

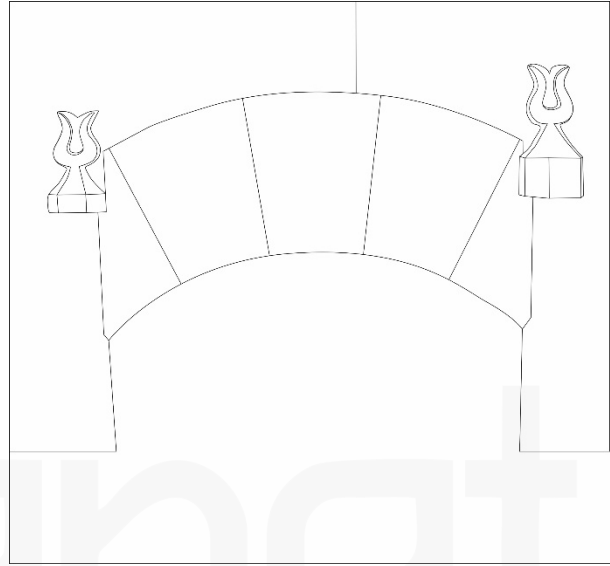
Minber girişi dikdörtgen biçimli iki birimden oluşmaktadır. Alttaki sövelerle sınırlandırılmış basık kemerli kapı açıklığı üzerinde mukarnaslı bir tepelik yer almaktadır. Yekpare bir köşelik ile tamamlanmış üzeri mukarnaslı tepelik birimiyle giriş sonlanmıştır. Kapı açıklığında üç renkli kakma tekniğinde palmet motifleri kullanılmıştır. Bunlar siyah zemin üzerine gülkurusu ve gri damarlı beyaz mermerle sağlanmıştır. İki kanatlı ahşap kapı açıklıkları kendi içinde üç bölüme ayrılmıştır (Görsel 14). Giriş kapısının arka yüzeyi basık kemerin köşeliklerinde kaideler üzerinde yer alan iki adet palmet motifleriyle son bulur (Görsel 15), (Çizim 6).

Görsel 14. Hasan Ağa Cami Minber Kapısı

Görsel 15. Hasan Ağa Cami Minber Kapısının Arka Yüzeyi

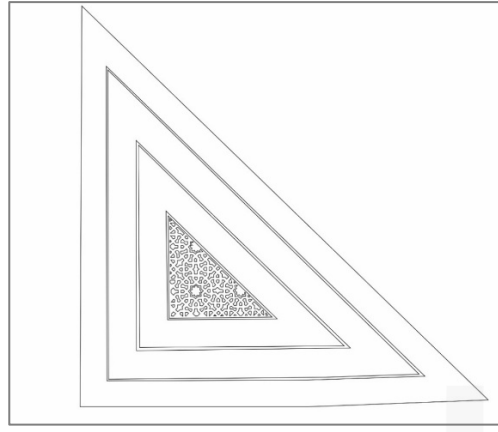

Çizim 6. Hasan Ağa Cami Minber Kapısının Arka Yüzeyi

Gövde kısmı tamamıyla mermer malzemeden yapılmış ve korkuluk, yan aynalıklar, süpürgelik bölümlerinden oluşmaktadır. Yan aynalıklar doğu ve batı yönde birbirinin tekrarı niteliğinde eşsiz süslemesiyle minberin en süslü bölümünü oluşturmaktadır. Eşkenar üçgen şeklindeki aynalık kısmı iç içe üç renkli taş ile kademelendirilmiştir. Aynalık açık çizgi ve kapalı düzenlemelerden oluşan geometrik bir kompozisyondan oluşmaktadır. Kapalı formda sekizgenler ve bunlar çerçevesinde sekizgenin her bir kenarında ikişer çizginin çarpraz bir şekilde kesişerek içte meydana getirilen sekiz köşeli yıldız ve bir gülbezek yer almaktadır. Diğer sekizgenlerin dışında kalan geometrik düzenlemelerdeki şekillerle kompozisyon tamamlanmaktadır. Şekillerde sonsuzluk prensibi genel düzeninde tasarlanmıştır. Korkuluk üç parça halinde yekpare mermerden kapalı biçimde yüzeyi oyularak çerçeveye dönüştürülmüş ve merkezdeki üçgen yüzey sade tutulmuştur. Korkuluk bölümü gri damarlı kalın tutulan bir bordür ile onun üzerinde yer alan bazalt taşından yapılmış ince bir bordür şeklinde düzenlenmiştir. Estetik kaygıdan ziyade fonksiyonel olarak minberi tamamlayıcı elemanlardır (Görsel 16), (Çizim 7).

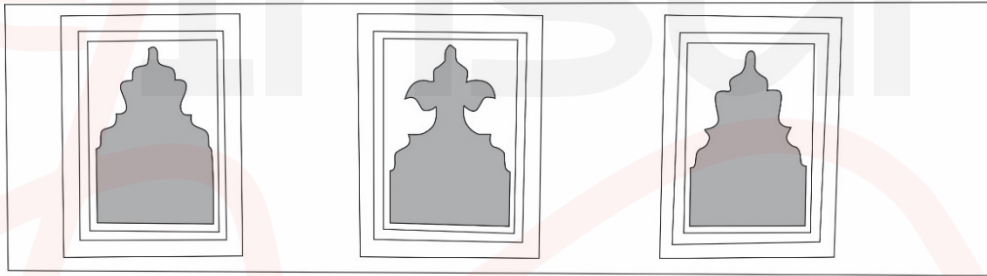

Görsel 16. Hasan Ağa Cami, Minber Doğu Yön Yan Aynalık

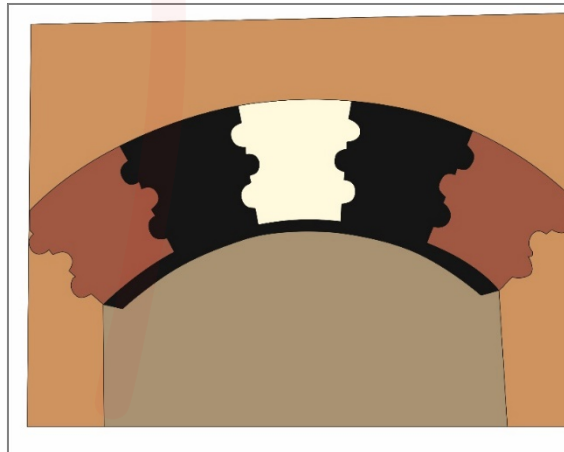

Çizim 7. Hasan Ağa Cami, Minber Doğu Yön Yan Aynalık Çizimi

Süpürgelik yekpare taştan yatay dikdörtgen şekilde üç açık, dört kapalı yüzeyden oluşmaktadır. Girişe yakın olan kısım üçgen şekilde silmeyle ayrılmıştır. Diğer alanlar dikdörtgen formda kapalı tutulmuştur. Üç açık yüzey dıştan silmeyle çerçevelenmiş açıklık ortadaki yüzeyde palmet şeklinde sonlanmış yanlarda dilimli kemer şeklinde düzenlenmiştir (Çizim 8). Geçit kısmı boyuna dikdörtgen açıklıklı yapılmış ve basık kemerli zıvanalı geçmeli renkli taşlar ile oluşturulmuştur (Çizim 9).

Çizim 8. Hasanağa Camisi Süpürgelik Süslemeleri

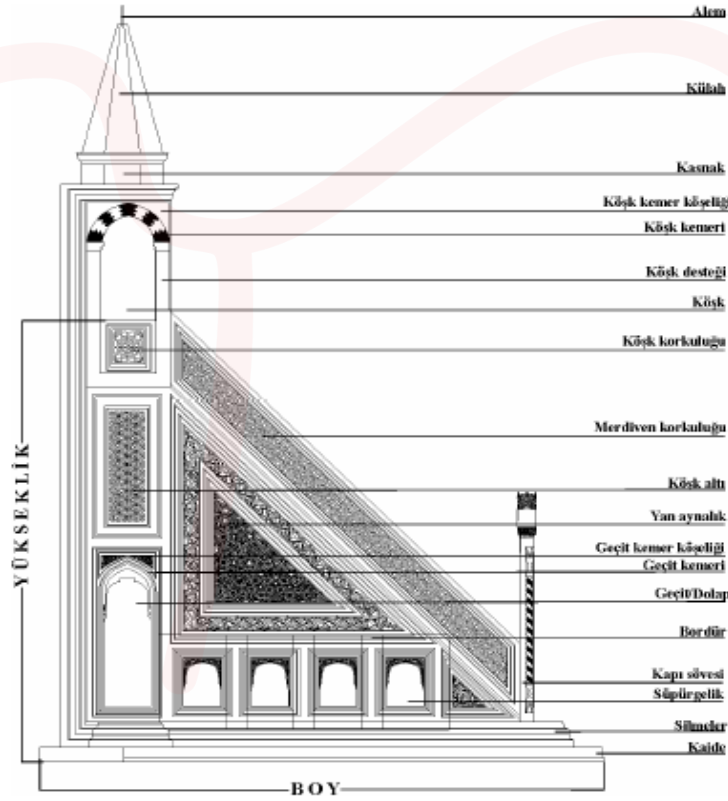
Çizim 9. Hasanağa Cami, minber tahtının altındaki zıvanalı geçme

Köşk kısmı kare planlı basık kemerli dört mermer sütuna oturtulmuştur. Baldaken tarzda yapılan köşk altta prizmal şekilde kare kaideler üzerinde mukarnas başlıklı basık kemerler ile birbirine bağlanmıştır. Silindirik gövdeli ve mukarnas başlıklı bu sütunlar mermer malzemelidir. Miğfer biçimli külah düzenlenişi bakımından dikkat çekicidir. İç kısımda sekizgen kasmağa oturan bir külah yer almaktadır. Külah miğfer biçiminde düzenlenmiştir ve üstünde yüksekçe bir alem yer almaktadır. Kubbe biçimindeki külah iki bölüm halinde düzenlenmiştir. Etek kısmında mukarnaslı iki kademedden oluşan bir düzenleme merkezde ise dilimli bir kubbe biçiminde tutulmuştur. Kubbenin içi tek sıra

mukarnaslar ile çevrelenmiş arada kalan üçgen boşluklar yelpaze oluşturacak şekilde hareketlendirilmiştir. Külâh yüzeyinin doğu kenarında dairesel bir rozet bulunmaktadır. Rozet içi eşkenar dörtgenlerden oluşan geometrik süslemeye sahiptir. Külâh üç boğumlu bir alem ile sonlanmaktadır (Görsel 17).

Görsel 17. Hasan Ağa Cami, Minber Köşk Bölümü

Çizim 10. Minber bölümü ve unsurları, yan cephe (Bayrakal Arşivi'nden)

5. Değerlendirme ve Karşılaştırma

Minberler kapı, gövde ve köşk bölümlerinden oluşmaktadır (Çizim 10). Değerlendirme kapsamında Yağ Cami, Adana Ulu Cami ve Hasanağa Cami minberleri incelenmiştir. İncelenen cami minberinin kapıları basık kemerli, düz atkılı olmak üzere 2 çeşit kemer açıklığına sahiptir. Adana Ulu Cami ve Hasanağa Cami minber kapıları mukarnas

dizisinden oluşan bir tepelik ile sonlanırken; Yağ Cami minber kapısının taç kısmı ajur tekniği ile yapılmış bitkisel süslemeli bir taç kısmı ile sonlanmaktadır. İncelenen minberlerin taç kısımları zengin süslemeye sahiptir. Merdiven korkulukları yan aynalıkların üzerinde birbirlerine paralel uzanan iki kütleli bloktan ibarettir. Ramazanoğlu dönemine ait minberlerde farklı şekillerde düzenlenmiş merdiven korkulukları görülmektedir. Malzeme ve teknik olarak bu çeşitlilik, farklı estetik anlayışın ürünü olarak görülmektedir. Hasanağa Cami ve Adana Ulu Cami minberlerinin mermer malzemeli olan, yekpare korkulukların yüzeylerinin işlemsiz olduğu görülürken; Yağ Cami minberinde küfeki taşın yüzeyi palmet ve rumilerin birbiri içine geçmesinden oluşan grift, zengin bitkisel süsleme ile bezenmiştir. Geçit bölümleri birbiri içinde farklılık göstermektedir. Yağ Cami geçit kısmı aynalı kemerli, Adana Ulu Cami minber geçit kısmı düz atkılı, Hasanağa Cami minber geçiti ise basık kemerli olarak değerlendirilmiştir. Geçit açıklıklarının hacim ve derinliği birbirlerinden farklı ebattadır. Süpürgelik olarak tanımlanan bölümler Hasanağa Camisinde 3 açıklık biçiminde görülürken, Ulu Cami ve Yağ Cami minberlerinin bölümlerinde kapalı olarak değerlendirilmiştir. Minberlerin en yüksek yeri olan köşk bölümünün üzeri külah ya da kubbe ile kapatılmıştır; baldaken düzende inşa edilen örnekler görüldüğü üzere, bazen de köşkların her iki yanı kapatılmış olan örnekler de mevcuttur. Çalışmamızda yer alan örneklerden yola çıkılarak, Yağ Cami minber köşkü mukarnas başlıklı 4 sütun üzerine oturtulmuş ve geometrik süslemelere sahip korkuluklar kare levhalarla kapatılmıştır. Adana Ulu Cami minber köşkü korkulukları düz mermer levhalar ile kapatılmıştır. Hasanağa Cami minber köşkü 4 sütun üzerine oturan baldaken tarzda inşa edilmiştir. Ulu Cami ve Hasanağa Cami minberlerinin köşk kısımlarının üzeri kubbe ile örtülü iken Yağ Cami minberinin köşk bölümü külah ile kapatılmıştır. Külahların üzerinde yer alan alemlerin orijinalliği hakkında kesin bilgiye sahip değiliz fakat bunlar görünüş itibariyle sade görünümde muhtemelen son dönem uygulamalarıdır.

Yan aynalıklar, korkuluk, kapı, süpürgelik, köşk altı (geçit) bölümlerinde düz, kaval oluk silmeler görülmektedir. Yağ Cami minberinin yan aynalıkları, korkulukları, aynalık bölümü çevresi, kapı çevresinde görülen düz bordürlerin geçişleri iç bükey ve dış bükey silmelerle sağlanmış minberde estetik açıdan bir hareketlilik sağlanmıştır. Adana Ulu Cami minberinin yan aynalıklarda ve korkuluk çevrelerinde, geçit kısmının güney duvar kısmında düz bordürle sağlanırken; kapı çevresini kademeli silmelerin çevrelediği bir düzenleme kuşatmıştır. Hasanağa Camisi'nin yan aynalıkları, korkuluk bölümleri, geçit üstü bölümlerinde farklı genişliklerde düz bordür ile sınırlandırılırken, süpürgelik bölümleri panolar şeklinde tutulmuş ve bunlar iç ve dış bükey silmelerle birbirlerinden ayrılmışlardır.

Üç renkli taş işçiliği Adana minberlerinde yan aynalıklar, korkuluk, geçit üstü panolarda, kapı sövelerinde, geçit kısmının sövelerinde, köşkü taşıyan kemerlerde görülmektedir. Anadolu'daki bazı örnekler gözlemlendiğinde renkli taş işçiliğine sahip minberlere örnek olarak; Afyon Gedik Ahmed Paşa Cami (1470) (Tanman, 1996, s. 544-547) minberinin köşk bölümlerinde, Diyarbakır Fatih Paşa Cami (1516-1520) (Baş, 2013, s. 139) minberinin aynalık, köşk ve geçit bölümlerini ayıran sınırlarda düz bordür şeklinde kullanılmıştır. Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi'nde (1523) (Aktuğ, 1989, s. 1-56; Çelik ve Akyol, 2017, s. 33-95; Tamer, 2004, s. 11) yer alan camii minberinin (Müderrişoğlu, 1995, s. 69-71; Öngen ve Vardar, 2018, s.15) köşk, kapı, aynalık, korkuluk, geçit, süpürgelik bölümlerinde renkli taş işçiliği görülmektedir. Mimar Sinan dönemi Yavuz Sultan Selim Camisi (1522), (Yüksel, 2009, s. 513-516), Sultan Süleyman Camisi (1550) (Mülayim, 2010, s. 114-119; Sezer, 2020, s. 278-289) minber köşk bölümlerinde renkli taş uygulamalar devam etmiştir. Gaziantep ilinde; Ali Nacar Cami (14. yy) (Çam, 2006, s. 32) Merkezaga Cami, Şeyh Fethullah Cami (16. yy ortası) (Çam, 1989; 2006, s. 121-130; Esen, 2005, s. 51-52) (Görsel 18). Tahtani Cami (1557 öncesi) (Çam, 2006, s. 358) (Görsel 19). Hüseyin Paşa Cami (1719) (Çam, 2006, s. 54-62), Bostancı Cami (1574-75) (Çam, 2006, s. 219-228) minberleri, Karatarla Cami (1586) (Çam, 2006, s. 289-301) köşk minberi (Çam, 1988, s. 1683-1694) Hacı Nasır Cami (1570) (Çam, 2006, s. 254-264) köşk minberi (Görsel 20), Esenbek Cami (1557) (Çam, 2006, s. 40-46) köşk minberlerinde renkli taş uygulamaları yoğun olarak kullanılmıştır. Görüldüğü üzere renkli taş işçiliği Anadolunun farklı coğrafyalarında görülse de Adana, Hatay, Kilis, Gaziantep, Şanlıurfa bölgelerinde ağırlıklı olarak kullanılmıştır.

Hatay ilinde; Antakya Mahremiye Cami minberinin kapısında, İhsaniye Cami minberinde, Antakya Ulu Cami minberinde, Antakya Yeni Cami Minberinde renkli taş süslemeli örnekler ile karşılaşılmaktadır. Amasya Mehmet Paşa Cami minberinin bölümlerinde görülen renkli taş uygulamaları süslemeleri ve tekniği ile Erken Dönem Osmanlı minber uygulamalarından farklı bir anlayışta yapılmıştır. Araştırmaya konu olan 3 minberde motif ve kompozisyon olarak bitkisel, geometrik süslemelerin yanısıra silmeler, madalyonlar, mukarnaslar, kabara gibi uygulamaların süsleme ögesi olarak kullanıldığı görülmektedir. Geometrik biçimlerin içleri Adana Ulu Cami minber aynalığında yıldız, üçgen ve çokgenlerden oluşan düzenlemeler ile kakma ve dolgulama tekniklerinde anlam bulmuştur. Hasan Ağa Cami minberinde aynalık içinde yer alan çizgi ve kapalı düzenlemelerden oluşan sonsuzluk prensibinde devam etmektedir. Minberlerde bitkisel süslemeler korkuluklarda görülmektedir. Örneğin Yağ Cami korkuluklarının yüzeyinde rumi ve palmetlerden oluşan bitkisel süslemeler ayrı dallar üzerinde şekillenmişlerdir. Yazı süslemeleri sülüs yazı tipi ile karşımıza çıkmaktadır. Sülüs kitabeler taçkapılarda ve minberlerin giriş kapıları üzerinde yer almaktadır.

İncelenen minberler, ebatları ve kapladığı alan bakımından harim mekanının ölçülerine göre şekillenmiştir. Bu sebep ile minberler farklı boyut ve orandadır.

Araştırılan minberler malzeme olarak değerlendirildiğinde mermer ve küfeki taş malzemenin kullanıldığı örnekler görülmektedir. Süsleme ögesi olarak mukarnas süsleme Adana Ulu Cami minberinin külah tavanında, Hasanağa Caminin köşk bölümünde, ortak olarak ise Adana Ulu Cami ve Hasanağa Camilerinin köşk sütun başlıklarında, giriş kapılarının taç kısımlarında görülmektedir. Mukarnaslar Selçuklu ve Erken Osmanlı Devrinin olgun mukarnas örneklerinin bir yansımasıdır. Hasanağa Camisinin minber kapısının kemerinde görülen palmet dizisinin birebir aynısı Kilis Tekke Cami minberinin kapı kemerlerinde ve minberin geçit kemerlerinde görülür (Görsel 21). Hasan Ağa Cami minberinde görülen renkli mermerlerin tonlarına en yakın renkler Kilis Tekke Cami minberinde görülmektedir. Kilis Ulu Cami minberi renkli ve özenli taş işçiliği ile yine benzer özellikler taşımaktadır (Görsel 22). Ayrıca Hasanağa Cami minberine dönem üslubu, süsleme ve malzeme açısından en yakın örnek Gaziantep ilinde bulunan Şeyh Fethullah Cami minberidir.

Minberlerde görülen çok renkli taşlar mihrapların aksine büyük düz levhalar halinde yerleştirilmiştir. Renkli taşlarla yüzeye işlenen farklı renkteki taşlarla kakmalar oluşturulmuştur. Oyma kabartma tekniğiyle oluşturulan geometrik süslemeler yüzeyde sistemetik bir düzende yerleştirilmiştir. Halep'teki Tavaşi, Adiliyye ve Hüsreyye Cami minberlerinde (Doğan, 2013, s. 264) benzer örneklerini görmek mümkündür. Hasanağa Cami minberi ve Adana Ulu Cami minberlerinin aynalıklarının dikine yerleştirilmiş olması Kilis Tekke Cami minberi, Halep Tavaşi Cami minberi, Halep Hüsreyye Cami minberi, Halep Adiliye Cami minberi, Gaziantep Bostancı Cami minberlerinin yan aynalıklarıyla benzer özellikler gösterir. Gaziantep Merkez Ağa Camisi'nin süpürgeliklerinde görülen oyma süslemenin aynısı Hasanağa Cami minberinin süpürgeliklerinde de görülmektedir. Hasanağa Camisi ve Adana Ulu Camisi minber köşkünün örten miğfer biçimli külahın benzer örneklerini Halep Tavaşi Cami minber köşk kubbesinde (Doğan, 2013, s. 687) Antakya Yeni Cami minber köşk kubbesinde, Antakya Ulu Cami minber köşk kubbesinde (Şancı, 2006, s. 53, 125-126) Urfa Hüseyin Paşa (1729) minber köşk kubbesinde (Kürkçüoğlu, 1993, s. 52-54) Urfa Eski Ömeriye Cami (1301) (Görsel 23) (Kürkçüoğlu, 2013, s. 35) minber köşk kubbesinde (Görsel 22) görülen örneklerden yalnızca bazılarıdır.

6. Sonuç

Minberlerin öncelikle kendi içlerinde benzer özellikleri saptanmış sonrasında ise çevre bölgelerdeki minberler ile benzer ve farklı yönleri ortaya konulmuştur. Osmanlı topraklarına geç katılan Adana bölgesinin minber süslemelerinde etkileşimler ile ortaya çıkan geçmişin sanat birikiminin yanısıra detaylarda yerel üslup özellikleri ön plana çıkmaktadır. Anadolu, Suriye, Mısır ve Filistin arasındaki siyasi, ekonomik, kültürel hareketlilik, Adana'daki Ramazanoğlu mimari eserlerinde ön plana çıkarak, teknik ve süsleme açısından Memluklu taş işçiliğinin nadide örneklerini sunmaktadır. Suriye'den Mısır'a kadar uzanan renkli taş uygulamaları Anadolu'ya Zengi, Eyyubi ve Memlük Sanatı (Aytekin ve

Kaya, 2019, s. 254) yoluyla girmiştir. İncelenen minberler içinde sadece Yağ Cami minberi tek renkli olarak yapılmıştır. Ramazanoğlularının Memluk Devleti'ne bağlandığı yılların dönem eserlerinde renkli taş işçiliği görülmektedir. Tüm örneklerde motif ve kompozisyonlar zengin süsleme repertuarına sahiptir. Minberler elemanları, kurgu ve süslemelerde varlığını bularak, bölgenin estetik anlayışını değişime uğratmıştır. Usta ve banilerin işbirliği, camilerin inşa süreleri, bölgenin coğrafik durumu, yörede var olan taşlar vb. etkenler camilerin plan ve kütesel tasarımını etkilediği gibi minber gibi yapı unsurlarının farklı şekilde ortaya çıkmasında etkili olmuştur.

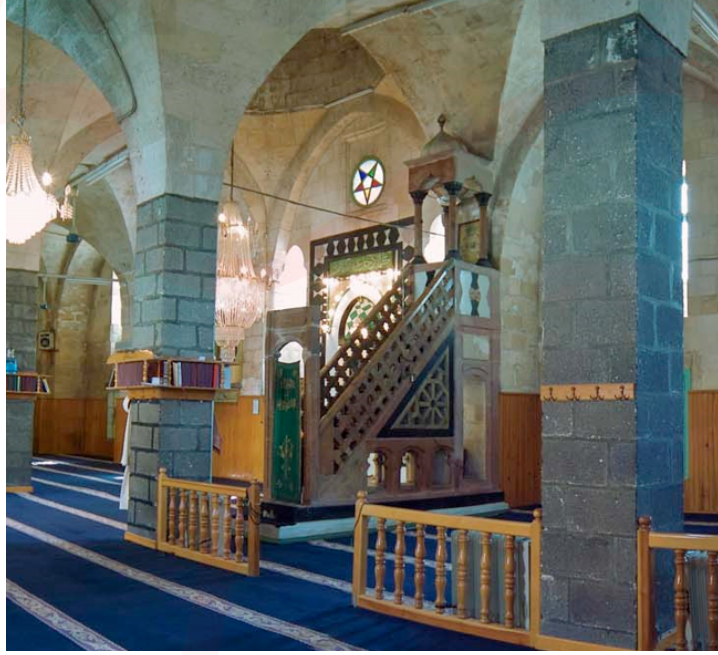
Adana merkezinde incelemeye tabi tutulan üç minberde küfeki taş malzemenin yansıra yaygın bir şekilde mermerin kullanıldığı görülmektedir. İncelenen minberlerde malzeme ve teknik açısından usta ve bani faktörlerinin etkin olduğu tespit edilmiştir. Görülen mermer minberler yüksek yapılmış, anıtsallığı ile ön plana çıkmıştır. İşlenmesi zor olan bu mermer malzeme ustaların becerileriyle zarif bir işçilik sonucu dikkat çekici estetik anlayışta ortaya konulmuştur. Adana Ulu Camisi ve Hasana Ağa (Hasan Kethüda) Camisi minberlerinde renkli mermer malzeme kullanılmıştır. Minberlerin yan aynalık kısımları kendi içinde ahenk oluşturacak şekilde yıldız, sekizgen, üçgen, çokgen, dörtgen, daire biçimindeki geometrik şekillerde oluşturulmuştur. Mermer malzemenin yansıra bu geometrik şekillerde bazalt (Karataş), gri damarlı beyaz mermer, kırmızı mermer (Çarpın Taşı) gibi taşlar yan aynalık bölümüne kakılmıştır. Farklı taşların varlığı ile mozaik geometrik şekiller meydana getirilmiştir. Renkli taş süslemeciliği karakterestik özelliklerini taşımasının yansıra bölgede kendine özgü bir kimlik bulmuştur. Mihrap, minber, minare, kapı kemerleri ve avlu zemin döşemelerinde belirgin olarak görülmektedir. Kırık ve düz çizgiler ile kompozisyonlar ön planda tutulmuş ve minberin cami içindeki konumuna vurgu yapılmıştır. Yoğun süsleme programıyla donatılmış olan bu minberler korkuluk, köşk ve geçit kısımlarında da mermerin kullanılması bakımından önem taşımaktadır.

Yağ Camisi minberinde tamamen küfeki taş malzeme görülmektedir. Caminin en göz alıcı mimari unsuru olarak kabul gören minber bitkisel ve geometrik dizayn ile yüksek kabartma tekniğinde küfeki taşa oyularak yapılmıştır. İncelenen minberler içinde renkli taşa sahip olmayan tek minber olarak ortaya çıkmaktadır. Fakat Yağ Cami minberi teknik özellikleri ve zengin geometrik süslemeleri ile ön plana çıkmaktadır. Adana'nın tarihsel dokusu açısından bölgede kullanılan taş cinsleri ve bunların kullanım biçimleri, süsleme anlayışı, ölçülendirilmesi şehre özgü bir nitelik kazandırmıştır.

Adana minberlerinin; Kilis, Hatay, Şanlıurfa, Gaziantep minberleri ile benzerlikleri ortaya konulmuştur. Üslup bakımından doğrudan olmaktan ziyade eklektik üslubun varlığı gözlenmiştir. Mimari açıdan Osmanlı üslubu izlenirken, çok renkli taş işçiliği bakımından Memluk, Fatimi, Eyyubi gelenekleri takip edilmiştir. Mısır ve Suriye gibi ülkelerde yine benzer özellikler dikkatleri çekmektedir. Hem fonksiyonel hem süsleme öğesi olarak kullanılan renkli taş işçiliği teknik bakımdan taş kakmanın alt dalı olan renkli taş dolgulama olarak tespit edilmiştir. Gül kurusu, siyah ve gri damarlı beyaz mermer taş olmak üzere bölgede üç rengin hakim olduğu gözlenmiştir. Burada görülen renkler aynı zamanda Hatay, Kilis ve Gaziantep bölgelerinde inşa edilen mimari yapılarda varlığı bilinmektedir. Özellikle bu üç rengin kullanılması bu şehirlerin Memluk devleti ile olan münasebetlerini ortaya koymaktadır. Güneyde yer almasına rağmen Diyarbakır yapılarındaki taş işçiliği Adana bölgesinin taş işçiliğinden farklı olarak siyah ve beyaz olmak üzere iki renkli olarak görülmektedir. Fakat süslemelerde görülen Zengi düğümü gibi unsurlar Adana bölgesinin süslemelerinde de yer almaktadır. Bu durumda Ramazanoğlularının Adana bölgesine gelmesi yeni bir sanat anlayışının ortaya çıkmasını sağlamıştır. İslam kültürü ile tanışmış olan bölgenin yapı süslemelerinde hala yer yer antik dönem süsleme izleri vardır. Bölgeler arası taş işçiliği ve renkleri bölgelerin siyasal, ekonomik ve kültürel durumlarıyla değişikliklere uğramıştır. Adana bölgesi coğrafi konumu itibarıyla plan, süsleme ve malzeme özelliklerinde belirgin yerel unsurların yansıra farklı kültürlerin kaynaşması ile oluşan kendine özgü bir kültür ve sanat anlayışına hakim olan bir coğrafyadır. Söz konusu minberlere sahip olan yapılar şehre hakim noktalara inşa edilmişlerdir. Ulaşılan bilgiler ışığında Adana minberleri Türk Sanatının çeşitli etnik yapıya sahip olan İslam dinine mensup milletlerle olan iletişimi farklı bölgelerde kendine özgü zengin bir sanat anlayışını doğurmuş olmakla beraber Türk mimari sanat geleneğine damgasını vurmuştur.

Görsel 18. Şeyh Fethullah Camisi Minberi

Görsel 19. Tahtani Camisi Minberi

Görsel 20. Hacı Nasır Camisi, Köşk Minber

Görsel 21. Kilis Tekke Cami Minberi

Görsel 22. Kilis Ulu Cami Minber

Görsel 23. Eski Ömeriye Cami Köşk Minber

Kaynakça

- Adana Kentsel Kültür Envanterleri (2012). Envanter No: 228, s. 116.
- Ahmet Vefik Paşa (2000). *Lehçe-i osmani*, TDK Yayınları.
- Aktuğ, İ. (1989). *Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Alan, H. (2019). Sahipkiran. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (Cilt EK 2, s. 443-444). TDV Yayınları.
- Apa, G. (2008). Erken dönem Osmanlı Selatin Cami minberleri. *İstem*, 11, 49-277.
- Argunşah, İ. (2017). *Ramazanoğlu Piri Mehmed Paşanın bani kişiliği* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Erciyes Üniversitesi.
- Aytekin, O. ve Kaya, M. (2019). Hatay'daki Osmanlı mihraplarında öne çıkan özellikleri. G. Yılmaz, R. Çavuşoğlu, ve M. Kulaz (Ed.), *Arkeoloji ve sanat tarihi araştırmaları*. Hiper Yayın.
- Baş, G. (2013). *Diyarbakır'daki islam dönemi mimari yapılarında süsleme*. TTK Yayınları.
- Bozkurt, N. (2020). Minber. *TDVİA*. (Cilt 30, s.101-103). TDV Yayınları.
- Burak, B. (2014). *Adana merkezindeki islam dönemi mimarisinde süsleme* [Yayımlanmamış lisans tezi]. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- Burak, B. (2020). Adana Ulu Cami mihrabı üzerine bir değerlendirme. *Anasay Dergisi*, 14, 177-209.
- Can, Y. (2008). Minberin cami mimarisine katılımı. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 8(3), 18-19
- Çam, N. (1988). *Adana Ulu Cami Külliyesi*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Çam, N. (1988). *Adana Ulu Camii Külliyesi*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Çam, N. (1988). Gaziantep Camilerinde minber problemi ve müteharrik minberler. *Belleten*, 52(205), 1683-1694.
- Çam, N. (1989). *Gaziantep Şeyh Fethullah Külliyesi*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Çam, N. (2006). *Türk kültür varlıkları envanteri Gaziantep*. TTK Yayınları.
- Çelik, M. ve Akyol, H. (2017). *Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi* (Cilt II). Gebze Belediyesi Kültür Yayınları.
- Develioğlu, F. (2004). *Osmanlıca- Türkçe ansiklopedik lügat*. Aydın Kitabevi Yayınları.
- Doğan, T. (2013). *Gaziantep Türk-İslam dönemi mimari süslemeleri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- Esen, M. (2005). *Gaziantep kültür envanteri*. Gaziantep Valiliği Yayınları.
- Eyice, S. (1960). Mescit. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (Cilt 8, s. 32). TDV Yayınları.
- Hasol, D. (1988). *Ansiklopedik mimarlık sözlüğü*. Yem Yayınları.
- Kartekin, E. (1979). *Ramazanoğulları Beyliği tarihi*. Alpay Basımevi.
- Kurt, Y. (1991). *Ramazanoğullarının vakıfları*. X. Türk Tarih Kongresi Bildiriler, Ankara.
- Kurt, Y. (2002). *Ramazanoğulları Beyliği* (6. Cilt). Yeni Türkiye Yayınları.
- Kurt, Y. (2013). *Ramazanoğulları vakfının şehir gelişimine katkıları*. Vakıf Medeniyeti ve Şehir Sempozyum Kitabı, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını.

Kurt, Y. (2014). *Ramazanoğlu Beyliğinin sonu (1608) ve Ramazanoğulları Vakfı'nda yönetim sorunları*. XVI. Türk Tarih Kongresi, 15-17 Eylül 2014, TTK.

Kürkçüoğlu, C. (1993). *Şanlıurfa camileri*. Şanlıurfa İli Kültür Eğitim ve Araştırma Vakfı Yayınları.

Kürkçüoğlu, C. (2013). *Şanlıurfa ili camileri*. Şanlıurfa Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları.

Müderrişoğlu, K. (1995). Bani Çoban Mustafa Paşa ve bir Osmanlı şehri Gebze. *Vakıflar Dergisi*, 25, 69-71.

Öngen, S. ve Vardar, K. F. (2018). Gebze Mustafa Paşa Külliyesi: Mısır kaynaklı taş bezemeli memluk sanatı. *Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi*, 1(21), 15.

Ramazanoğlu, G. (2006). *Adana'da tarih tarihte Adana*. Güney Rotary Kulübü.

Sezer, Y. (2014). Süleymaniye Camii ve Külliyesi. *Büyük İstanbul Tarihi* (s. 278-289). <https://istanbultarihi.ist/>

Sözen, M. ve Tanyeli, U. (1986). *Sanat kavram ve terimleri sözlüğü*. Remzi Kitapevi.

Sümer, F. (1963). Çukurova tarihine dair araştırmalar: Fetihten XVI. yüzyılın ikinci yarısına kadar. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 1-98

Sümer, F. ve Çobanoğlu, A. V. (2007). Ramazanoğulları. *TDVİA*, (Cilt 34, s. 442-445). TDV Yayınları.

Şancı, F. (2006). *Hatay ilinde Türk mimarisi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi.

Tamer, C. (2004). *Gebze Çoban Mustafa Paşa Külliyesi restorasyonu*. Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayını.

Tanman B. (1996). Gedik Ahmed Paşa Külliyesi. *TDVİA*. (Cilt 13, s. 544-547). TDV Yayınları.

Tanman, B. (1991), Azebler namazgahı. *TDVİA*. (Cilt 4, s. 315-316).

Tekindağ, Ş. (1967). *Anadolu'da Türk tarihi ve kültürü*. Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayını.

Tuncer, O.C. (1996). *Diyarbakır camileri mukarnas, geometri, orantı, Diyarbakır Büyük Şehir Belediyesi*. Kültür ve Sanat Yayınları.

Turani, A. (2000). *Sanat terimleri sözlüğü*. Remzi Kitap Evi.

Türkiye Diyanet Vakfı Fatih Şubesi (1991). *Fatih Camileri ve Diğer Tarihi Eserler* (A. Haki Demir vd., Haz.). TDV.,

Vakıflar Genel Müdürlüğü (1953). *Türkiye'de vakıf abideler ve eski eserler I*. Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

Görsel Kaynaklar

Görsel 1-17: Yazar tarafından çekilmiştir.

Görsel 18: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (1974).

Görsel 19: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (2009).

Görsel 20: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (2018).

Görsel 21: Dünder Arşivi'nden (1999).

Görsel 22: Fuat Şancı Arşivi'nden (2006).

Görsel 23: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (2018).

Çizim 1-2: Yazar tarafından çizilmiştir.

Çizim 3: Başak Burak- İbrahim Altunbaş.

Çizim 4: Yazar tarafından çizilmiştir.

Çizim 5: Başak Burak- İbrahim Altunbaş.

Çizim 6-9: Yazar tarafından çizilmiştir.

Çizim 10: Sedat Bayrakal Arşivi'nden (2007).

